

Oude greppels en ploegsporen vereeuwigd

Kunst en (pre)historie in de gebouwde omgeving

Menige nieuwbouw- of stadsvernieuwingswijk wordt tegenwoordig voorzien van kunst. Soms door middel van een 'los' kunstwerk op een plein of een hoek van de straat, maar ook vaak geïntegreerd in de bebouwing. Wie op het gebied van 'kunst en gebouwde omgeving' een aantal interessante projecten wil zien, spoede zich naar Haarlem of Santpoort, waar beeldend kunstenaar Wim Bosman in twee nieuwbouwwijken op 'kunstige' wijze het verleden tot leven wekt.

MAX POPMA*

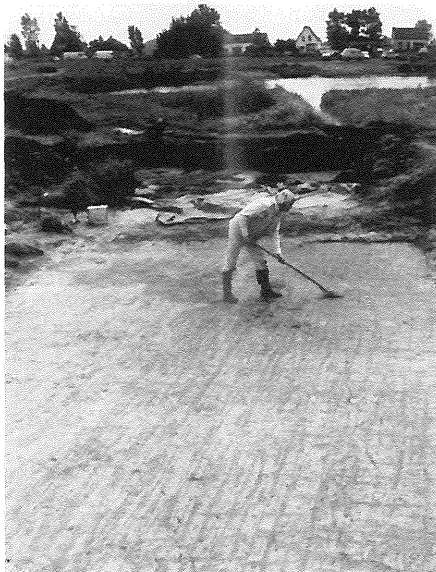
Bosman wil hier de geschiedenis van mens en landschap in de gebouwde omgeving laten voortleven. Hij doet dat bijvoorbeeld door sporen van menselijke bewoning in het plaveisel van de straat aan te brengen of door de plattegrond van de wijk aan vroegere landschapsvormen aan te passen.

Wim Bosman (41) is behalve kunstenaar een groot liefhebber van geologie en archeologie en van menig bodemonderzoek in de buurt van zijn woonplaats Santpoort-Zuid is hij de initiatiefnemer. Na afloop van zo'n onderzoek verdwijnen de sporen uit het verleden tot zijn spijt telkens weer onder het opgespoten zand en hij vroeg zich af of daar nu niets aan te doen was. Zo ontstond zijn plan om de resultaten van het opgravingswerk op een kunstzinnige manier in de bebouwing op te nemen. Na omvangrijke research en de noodzakelijke 'lobby' bij bevoegde personen en instanties, is het hem gelukt om op een aantal plaatsen zijn ideeën te realiseren. Het enthousiasme waarmee hij over zijn projecten kan vertellen, heeft daar ongetwijfeld toe bijgedragen.

Pleintje

Zijn eerste ontwerp behelsde een pleintje in de nieuwbouwwijk 'Velsbroek', ten oosten van Santpoort. Hier werden oude slootpatronen en grondsoorten, zoals die in de bodem onder het plein waren aangetroffen, door middel van verschillende kleuren steen in het plaveisel weergegeven.¹ Duidelijk was toen inmiddels dat in dit gebied, gelegen op een onder het veen verdwenen zandrug, al veel eerder mensen hadden gewoond, dan totnogtoe was aangenomen. Opgravingen, voorafgaande aan de bouw, wezen op menselijke activiteiten in de Bronstijd (2000-700 j. v. Chr.). Paalgaten markeerden de plaatsen waar woningen en stallen hadden gestaan terwijl ploegsporen aantoonde dat hier akkerbouw werd bedreven. Aan de hand van ligging en richting van deze ploegsporen kon de vroegere kavelstructuur worden vastgesteld.

Bosman stelde voor om deze structuur, die waarschijnlijk meer dan 1000 jaar zo bestaan heeft, in de nieuwe wijk te visualiseren door 30 meter brede gele en blauwe banen in het plaveisel en in de daken van de hui-

Wim Bosman, 'scheppend' kunstenaar, aan het werk in de Zuiderpolder in Haarlem. In het terrein zijn duidelijk de ploegsporen uit de Bronstijd zichtbaar. Foto: Jos Fielmich

zen aan te brengen. De kleur geel verwijst naar het zand en blauw naar het water. Op de plaatsen waar deze elkaar kruisen 'ontstaat' dan de kleur groen, die verwijst naar het veen. Zo komen een aantal fysische elementen terug, die in het leven van de mensen toen een belangrijke rol speelden. Helaas was de voorbereiding voor de aanleg van de wijk al zover gevorderd, dat dit plan geen doorgang kon vinden.

Stedebouwkundig plan

In een ander deel van de wijk had Bosman wel weer succes. In de ondergrond loopt dwars door de polder een natuurlijke grens die voor de vroegere bewoners van het grootste belang was: de binnenduintrand. Hier gaat het duinzand over in laagveen en daarmee werd lange tijd het gebied begrensd dat begaanbaar en dus bewoonbaar was. Toen men, door overbevolking genoodzaakt, naar nieuwe mogelijkheden zocht, trok men 'het veen in' en werd een belangrijke stap in de streekgeschiedenis gezet. Door latere ontginningen en de huidige bebouwing dreigt deze grens voor altijd onzichtbaar te worden. Bosman opperde het idee om door middel van een strook

gele stenen in het plaveisel deze grens te 'vereeuwen'. Dit plan werd enthousiast ontvangen en wacht nu op uitvoering.

Ook in de Zuiderpolder bij Haarlem is een woonwijk gepland en inmiddels in aanbouw. De gemeente deed uitgebreid archeologisch onderzoek, waaraan Bosman deelnam. Op basis van de vondsten hier worden niet alleen enkele elementen uit de (pre-)historie in de wijk aangebracht, maar werd zelfs het stedebouwkundig plan van een deel van de wijk ontworpen. Dit plan is gebaseerd op de verkavelingsstructuur in twee verschillende bewoningsperioden van het gebied.

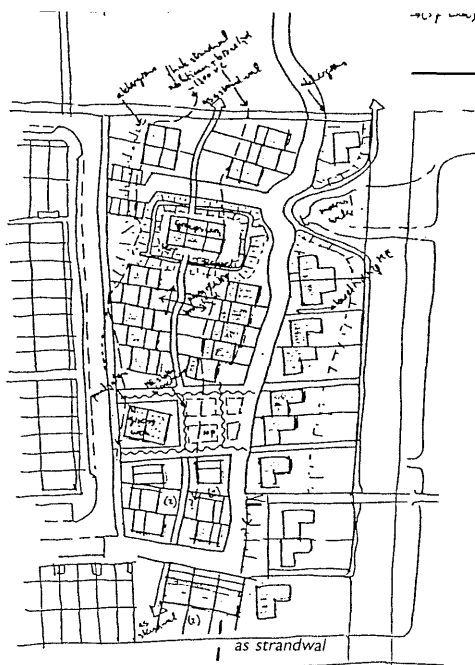
In de ondergrond bevindt zich de strandwal van Spaarnwoude, de oudste van Nederland. In deze zandgrond werden weer paalgaten aangetroffen en in een laag daarboven greppels en een uitgebreid complex van ploegsporen, daterend uit de Bronstijd. Eén van de greppels loopt in een ovaal om de kruin van de zandrug heen en moet volgens Bosman gezien worden als een laatste poging van de toenmalige bewoners om de steeds drassiger wordende grond nog te kunnen ontwateren. Door zeespiegelstijging en veranderingen in de waterhuishouding kwam het grondwater in de loop van de tijd steeds hoger te staan, waardoor de omgeving ongeschikt werd voor akkerbouw. Uiteindelijk is de zandrug door de bewoners verlaten, waarmee deze bewoningsperiode werd afgesloten.

Oude patroon

Diezelfde stijging van de zeespiegel zorgde ervoor dat hier in een waddegebied achter de oude duinen gedurende vele honderden jaren een uitgebreid veenpakket kon ontstaan. Daarbij verdween het oorspronkelijke reliëf van strandwallen en oude duinen onder de metersdikke laag veen. In de Middeleeuwen ging men dit gebied langzaam maar zeker ontginnen, waarbij vanaf bestaande riviertjes sloten werden gegraven voor de afwatering. Zo ontstond de voor Holland en Utrecht zo typische verkaveling in lange, rechte stukken weiland. De tegenwoordige Zuiderpolder werd ontgonnen vanaf het riviertje de Liede en hiermee begon de *Middeleeuwse* fase in de bewoningsgeschiedenis van dit gebied.

Zoals gezegd worden elementen uit deze geschiedenis gebruikt bij de aankleding en vormgeving van de nieuwe woonwijk. In de eerste plaats worden op 2 à 3 plaatsen ploegsporen uit de Bronstijd in het plaveisel aangebracht. Het liefst ziet Bosman de sporen natuurlijk in brons gegoten, maar in verband met kosten en slijtvastheid wordt ook aan andere materialen gedacht.

In het nieuwste deel van de wijk, waar wordt

Strandwal met akkers en greppels uit Bronstijd / Middeleeuws veenontginningsgebied

Stedebouwkundig plan voor de nieuwbouwwijk in de Zuidpolder in Haarlem.

Tekening: Wim Bosman

geëxperimenteerd met een zelfbouwproject, is het stedebouwkundig plan gemaakt op basis van de kavelstructuur in de onderscheiden bewoningsperiodes. In het westelijk deel vinden we de Bronstijd-fase terug. Het reliëf van duin en strandwal, door inklinking van het veen nu weer in het landschap zichtbaar, wordt gehandhaafd. De kam van de oude-duinrug wordt geaccentueerd door een pad dat naar de achtertuinen van de huizen leidt. De huidige verkaveling sluit zoveel mogelijk aan bij het oude patroon van akkers en boerderijen. De bovengenoemde rondlopende greppel omsluit een perceel waar een grote (groeps) woning is gepland.

Geboeid

In het oostelijk deel herkennen we de Middeleeuwse fase. De ontwateringsloten stonden in een hoek op de oude greppels uit de Bronstijd en de situering van huizen en tuinen is hieraan aangepast (figuur). Voorlopig treffen we het werk van Bosman slechts aan in Haarlem en omgeving. Maar gezien de enthousiaste reacties, zullen misschien ook elders in het land dergelijke projecten van de grond kunnen komen.

Hoe men ook denkt over de toepassing van beeldende kunst in de gebouwde omgeving, de wijze waarop Wim Bosman kunst en (pre)historie gecombineerd in nieuwe wijken weet te integreren, is zeer verrassend. Het is te hopen dat de toekomstige bewoners dit werk weten te waarderen. En misschien raken zij wel evenzeer als de kunstenaar zelf, geboeid door de manier waarop de mensen vroeger, 'rekening houdend met elementen als zon en wind bewust keuzes hebben gemaakt, ingegrepen hebben en structuren hebben aangebracht.'

* Redactie AGORA

1. Een afbeelding van het ontwerp voor dit pleintje vindt u in AGORA van januari 1988, bij het artikel over de Stichting RAAP op blz. 17.

Er zijn van die boeken, plaatjesboeken veelal, waarvan het haast belangrijker is ze simpelweg te bezitten dan ze daadwerkelijk te lezen. Vaak weet je dat al als je over een eventuele aanschaf staat te twijfelen: 'Het is wel mooi....die prijs....is 't dat wel waard....'. Ben je dan in een gulle bui en wordt het boek aangekocht dan verdwijnt het na één of twee avonden in de kast, de plaatjes bekeken maar de tekst niet gelezen. Dat komt nog wel eens, neem je je voor.

Amsterdam in kaarten

PIETER TER HAAR *

Velen zullen dit gevoel herkennen en met een blik op oneindig om niet in verlokking te komen langs het boek 'Amsterdam in kaarten' (fl 125,-) lopen.¹ Voor kaartenfreaks of mensen met teveel geld, denk je dan maar. Men hoeft echter geen kaartenmaniak te zijn om van dit boek te kunnen genieten. In een vijftigtal korte hoofdstukken wordt de geschiedenis van Amsterdam geschetst. Elk hoofdstuk wordt vergezeld van een schitterende reproductie van een historische kaart. Gelukkig wordt niet alleen ingegaan op de diverse stadsuitbreidingen, die natuurlijk een dankbaar onderwerp zijn om in kaartbeelden zichtbaar te maken, maar worden ook andere thema's behandeld. Zo blijkt Amsterdam in de 17e eeuw al zodanige verkeersproblemen gekend te hebben, dat men moest overgaan tot het creëren van wagenrijke zones, éénrichtingverkeer en grote parkeerplaatsen bij de ingangspoorten van de stad. Ook toen hield men zich al niet aan deze regels. Daarnaast zijn er hoofdstukken over immigratie, epidemieën, suburbanisatie, buitenhuizen, water, enzovoort. De korte hoofdstukken zijn geschreven door een aantal geografen en historici onder redactie van prof. Heinemeijer en Wagenaar; de korte teksten zijn zeer informatief en over het algemeen goed leesbaar.

Fraai beeld

Maar het gaat in dit boek natuurlijk toch hoofdzakelijk om de kaarten. De 50 reproducties in kleur op groot formaat – het boek is groter dan De Grote Bosatlas – van

(delen van) Amsterdam en de omgeving geven een fraai beeld van de ontwikkeling van Amsterdam en van de kartografie. Een aantal kaarten zal bij velen bekend zijn uit het Amsterdams Historisch Museum. Andere, uit het gemeentearchief, van particulieren of uit de kaartenverzameling van de universiteitsbibliotheek van de Universiteit van Amsterdam, zijn veel onbekender. De meeste van deze kaarten zijn ware kunstwerken en getuigen van de faam van de Amsterdamse kartografen. Een van de mooiste kaarten is misschien wel die van de Watergraafsmeer anno 1719. De maker daarvan heeft met zorg alle buitenhuizen van de rijke Amsterdammers weergegeven, inclusief de indeling van de daarbij behorende geometrische Franse siertuinen. Zelfs de boompjes kregen keurig netjes een veegje schaduw mee. Maar ook de vogelvluchttekening van Berlage van diens Plan Zuid is schitterend, net als de oudste kaart van Amsterdam uit 1538 en die van....

Amsterdam in kaarten is al met al een heel mooi boek geworden; een boek om te hebben, te lezen en natuurlijk om te bekijken. Het is een boek voor diegene die zich voortresseert voor Amsterdam, voor kaarten, voor geschiedenis of voor puzzelen.

*Redactie AGORA

1. *Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie.* Prof. dr. W.F. Heinemeijer, drs. M.F. Wagenaar (redactie). Uitgeverij Zomer & Keuning, Ede, 1987. De introductieprijs is fl. 125,-; daarna gaat het boek fl 149,- kosten.

